

Т. В. Кутова, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ПРИЧИНИ ПІДЛІТКОВИХ СУЇЦИДІВ

Кутова Т. В.

Причини підліткових суїцидів

Стаття присвячена проблемі причин та мотивів суїцидальної поведінки серед підлітків. Автор зазначає що питання суїциду є складною та актуальною соціально-педагогічною проблемою сьогодення, а особливо важливим є питання підліткового суїциду. Аналіз причин та мотивів підліткового самогубства, робить складною задачею особливості підліткового віку саме завдяки емоційно незрілій психіці та егоцентричним проявам у ситуації конфлікту серед неповнолітніх не працюють такі антисуїцидальні мотиви як духовні цінності, віра, співчуття, прихильність. Аналіз психолого-педагогічної літератури, вивчення досвіду практики розв'язання проблеми самогубства серед підлітків, свідчить про те що лише через розуміння причин та мотивів які штовхають на самогубство, можлива правильна побудова засобів запобігання суїциду. Але на жаль, багато питань теоретичного характеру лишаються на сьогодні недостатньо розробленими, та недостатньо скомпонованими. Про що свідчить тенденція до збільшення кількості осіб, які покінчили життя самогубством, особливо серед молоді.

У статті автор аналізує особливості підліткового віку та мотиви самогубств які формуються саме на основі соціально-психологічних особливостей розвитку в підлітковому віці.

Основна ідея статті полягає у твердженні що з'ясування мотивів самогубства є ключем до розуміння цього вчинку та, відповідно, передумовою попередження суїцидів неповнолітніх.

Ключові слова: підліток, підлітковий суїцид, мотиви суїцидальної поведінки.

Кутовая Т. В.

Причины подростковых суицидов

Статья посвящена проблеме причин и мотивов суицидального поведения среди подростков. Автор отмечает что вопрос суицида является сложной и актуальной социально-педагогической проблемой современности, особенно важным является вопрос подросткового суицида. Анализ причин и мотивов подросткового самоубийства делает сложной задачей особенности подросткового возраста именно благодаря эмоционально незрелой психике и

эгоцентричным проявлениям в ситуации конфликта среди несовершеннолетних не работают же антисуицидальных мотивы как духовные ценности, вера, сострадание, благосклонность. Анализ психолого-педагогической литературы, изучение опыта практики решения проблемы самоубийства среди подростков свидетельствует о том, что только через понимание причин и мотивов толкающих на самоубийство, возможно правильное построение средств предотвращения суицида. Но, к сожалению, многие вопросы теоретического характера остаются на сегодня недостаточно разработанными, и недостаточно скомпонованными. О чем свидетельствует тенденция к увеличению количества лиц, покончивших жизнь самоубийством, особенно среди молодежи.

В статье автор анализирует особенности подросткового возраста и мотивы самоубийств которые формируются именно на основе социально-психологических особенностей развития в подростковом возрасте.

Основная идея статьи заключается в утверждении что выяснение мотивов самоубийства является ключом к пониманию этого поступка и, соответственно, предпосылкой предупреждения суицидов несовершеннолетних.

Ключевые слова: подросток, подростковый суицид, мотивы суицидального поведения.

Однією з найактуальніших проблем сьогодення є проблема самогубства, а особливо зростання кількості самогубств у підлітків та молоді.

При аналізі такої вчинкової активності як суїцидальна поведінка ми, преш за все, виходимо на проблему мотивації. З'ясування мотивів самогубства є ключем до розуміння цього вчинку та, відповідно, передумовою попередження суїцидів. Складність феномена самогубства полягає перш за все у тому, що зрозуміти стан людини, яка скоїла суїцид – надзвичайно важко, оскільки кожний окремий випадок має власні індивідуальні особливості. Неможливо виділити один або кілька мотивів або причин, мова завжди йде про складний комплекс причин, обставин і нюансів, які призводять до скоєння особистістю самогубства.

Особливо складним завданням є аналіз причин та мотивів підліткового самогубства, адже підлітковий вік є найскладнішим, найсуперечливішим періодом, певні риси особистості роблять період дорослішання суїцидонебезпечним в житті людини. Саме завдяки емоційно незрілій психіці та егоцентричним проявам у ситуації конфлікту серед неповнолітніх не

працюють такі антисуїцидальні мотиви як духовні цінності, віра, співчуття, прихильність.

Підтвердженням цього є статистика, суїцид є другою після нещасних випадків причиною смерті у молодих людей у віці від 15 до 20 років, думки про самогубство виникають у кожного п'ятого підлітка, за прогнозами дослідників, в наступні 10 років число суїцидів буде швидше рости у підлітків у віці від 10 до 14 років.

Про важливість та необхідність вивчення суїцидальної поведінки підлітків, дуже багато говориться серед психологів, соціологів. Різні аспекти даної проблеми знайшли відбиття в роботах діячів педагогіки.

У своїх працях Г. І. Гордон, І. П. Островський, В. К. Дорошко дослідили особливості впливу віку на суїцидальну направленість.

О. М. Моховиков, В. Ларічева особливу увагу у своїх роботах відводять вивченню мотивів суїцидальних тенденцій у підлітковий період розвитку.

У дослідженнях вчених А. Г. Амбрумовой, Л. І. Постовалова, В. А. Тихоненко, В. Є. Цупрун, А. Н. Казакова, В. А. Родіонова, О. А. Старцевой, В. Є. Цупрун, М. В. Шайковой висвітлювалися соціально-педагогічні та клініко-психологічні аспекти самогубств в сучасному суспільстві, а також розкривалися методи діагностики та заходи профілактики суїцидальної поведінки.

Т. М. Мішина, Т. В. Самохіна, Є. М. Врона, Н. А. Ратінова у своїх працях проводили паралель між типами внутрісімейного спілкування та соціально-психологічної дезадаптації дитини як основної детермінанти суїцидальної поведінки.

Аналіз психолого-педагогічної літератури, вивчення досвіду практики розв'язання проблеми самогубства серед підлітків, свідчить про те що лише через розуміння причин та мотивів які штовхають на самогубство, можлива правильна побудова засобів запобігання суїциду. Але нажаль, багато питань теоретичного характеру лишаються на сьогодні недостатньо розробленими, та

недостатньо скомпонованими, про що свідчить тенденція до збільшення кількості осіб, які покінчили життя самогубством, особливо серед молоді.

Тому *мета нашої статті* виділити цілі, розкрити причини та мотиви суїцидальних вчинків у підлітків.

На першому місці з проблем, характерних для підлітків та молоді з суїцидальною поведінкою, перебувають стосунки з батьками. Приблизно в 70% випадків ці проблеми безпосередньо пов'язані з суїцидом, на другому місці – труднощі, пов'язані зі школою, на третьому – проблеми взаємин з друзями, в основному протилежної статі [2, ст. 124].

Тобто дитина завдяки суїциду намагається викликати певні дії з боку іншої особи або осіб чи спонукати зміни у ставленні до неї оточуючих людей. Цю думку доводять мотиви суїцидальної поведінки дітей та підлітків, які описав О. М. Моховиков [4]:

1. Переживання образи, самотності, відчуженості, неможливості бути зрозумілим іншими.

2. Переживання втрати батьківської любові або неподілене кохання, ревності.

3. Переживання, пов'язані зі смертю, розлученням чи залишенням родини кимось з батьків.

4. Почуття провини, сором, зневажене самолюбство, незадоволення собою.

5. Страх ганьби, глузування, приниження.

6. Страх покарання, небажання вибачитися.

7. Любовні невдачі, сексуальні ексцеси, вагітність.

8. Почуття помсти, протесту; злість, загроза, вимагання.

9. Бажання привернути до себе увагу, викликати співчуття, уникнути неприємних наслідків, відійти від важкої ситуації.

10. Співчуття або наслідування друзям, героям книжок, фільмів („ефект Вертера”).

У таких випадках суїцидальна поведінка виступає як засіб впливу, маніпуляції, зміни, домінування, стимулювання чи відновлення взаємостосунків.

Класифікація мотивів суїцидальної поведінки, яку запропонував В.О. Тихоненко, ґрунтується на категорії особистісного смислу і складається з 5 мотивів: 1) протест, помста; 2) заклик; 3) ухилення (від покарання, страждання); 4) самопокарання; 5) відмова.

При формах суїцидальної поведінки у вигляді „протесту” суб’єкт намагається негативно вплинути на ворожу та агресивну до нього об’єктивну складову конфліктної ситуації. Вербально це може виражатися у фразах на зразок „ніхто мене не розуміє”, „усі проти мене”, „справедливості немає”, „більш нема сил боротися” і таке інше. „Помста” є конкретною формою протесту у вигляді ушкодження ворожому оточенню. Така форма поведінки може виникнути у особистості з високою самооцінкою при активній чи агресивній позиції з механізмом трансформації гетероагресії у аутоагресію.

При суїцидальній поведінці типу „заклику” позиція особистості є менш активною і має метою зміну ситуації завдяки активації допомоги зовні. Вербальні показники такої поведінки: „я нікому не потрібен”, „за що ви мене так мучите?” і таке інше. Мотивація – „коли ж ви звернете на мене увагу?!”, „я благаю вашої допомоги!”.

Суїциди „ухилення” виникають при загрозі особистісному або біологічному існуванню, якому протидіє висока самоцінність. Людина не може витримати таку загрозу та обирає самоусунення: „далі буде ще гірше”, „діватися нема куди”, „мені не витримати цієї ганьби” і таке інше.

„Самопокарання” відбувається при внутрішньому конфлікті двох ролей: „Я – суддя” та „Я – підсудний”. Причому самогубство може бути як з точки зору „судді” (знищення ворогу у собі), так і з боку „підсудного” (покутування провини), як то „ніколи не пробачу собі”.

При самогубствах „відмови” ціль та мотив суїциду наближуються, бо мотивом є відмова від існування, а ціллю – позбавлення себе життя. Вербально це може висловлюватися як „ніколи не повернути минулого”, „все втрачено”, „це – кінець” [7, ст. 48].

Більшість дослідників зазначають, що проблема самогубства тісно

пов'язана з проблемами у родині неповнолітнього, бо саме тут створюються установки та цінності особистості, моделюються її засоби адаптації до середовища та її особистісні позиції у ситуації конфлікту. Сутність „несприятливого” впливу сімейних відносин на формування особистості дитини полягає в незадоволенні життєво важливих соціальних потреб.

До сфери впливу родини відносяться десь до половини суїцидальних мотивів, які зареєстровані статистикою. Провідними з них є: розлучення батьків, психологічне неприйняття дитини батьком та мамою, виховання в умовах бездоглядності, ізоляція в сім'ї, „моральний гнів” батьків, емоційна відчуженість членів родини, міжособистісні конфлікти подружжя, цілодобове утримання дитини у дитячому будинку, школи - інтернаті, на відстані від помешкання батьків, втрата батька або матері, близьких родичів [5, ст. 105].

Так, дослідження В. П. Ларічева конкретизує мотиви суїцидальних тенденцій у підлітковий період розвитку. Автор наголошує, що особливу значимість на формування суїцидальних тенденцій має дисгармонія у взаєностосунках дитини з батьками, а саме : надмірна гіперопіка, як правило, з боку матері, особливо при наявності однієї дитини в сім'ї, відсутність теплих емоційних відносин у родині підлітка, хронічна фрустрація його вікових потреб і цінностей, скрутні ситуації та тривалі конфлікти поміж батьками, їх невротичність.[3, ст. 257]

Цю думку, в своїх працях продовжують розвивати О. М. Вроно [1] Авторка виділила дві лінії впливу сімейного оточення на суїцидальну поведінку особистості: з одного боку, це несприятливий вплив найближчого мікросередовища, тобто девіантного поведінкового зразка; з іншого – це наявність конституціонально-біологічної сімейної патології.

Т. М. Мішина та Т. В. Самохіна [5] узагальнили типологію суїцидогенних родинних факторів, визначив 5 типів суїцидогенних сімей: зруйновану сім'ю (родину після розлучення); асоціальну сім'ю (родину з асоціальними моделями поведінки; сім'ю, в якій суїцид чи суїцидальну спробу скоїв хтось із батьків; сім'ю з патологічною взаємозалежністю батьків та дітей; сім'ю з

психопатологічними порушеннями її членів.

Л. І. Постовалова розглянула механізми виникнення в родині суїцидонебезпечної ситуації. Вона підкреслює, що оскільки сім'я – це динамічне утворення, то рольові позиції індивідів протягом існування сім'ї змінюються. „Переструктурування” сфери родинного спілкування такі як, наприклад, новий соціальний статус дитини, народження чи смерть членів родини, хвороби, зміна місця проживання і т. д. Труднощі в освоєнні нової позиції у спілкуванні або її неприйняття створює у дитини складний внутрішній конфлікт, який полягає у зіткненні потреб у спілкуванні в звичних для індивіда формах. Дитина у стані соціально-психологічної дезадаптації відчуває, що досягнута нею життєва платформа втрачає рівновагу. Суїцидальна поведінка у таких випадках означає екстремальний засіб відновлення рівноваги, маніпулювання з метою натиснути на сімейне оточення і будь-що повернути втрачену позицію. У тих випадках, коли підліток усвідомлює остаточну втрату попередньої позиції у спілкуванні та вже не має у собі життєвих сил для реадaptaції, може відбутися справжнє самогубство.[6, ст. 104]

Виходячи з вищесказаного Л. І. Постовалова, запропонувала класифікацію сімей в яких можуть формуватися схильності то суїцидальних тенденцій, таким чином вона виділяє: інтегровані та дезінтегровані сім'ї, гармонійні та дисгармонійні, корпоративні та альтруїстичні, гнучкі та консервативні, авторитарні та демократичні. Вона вважає, що найбільша загроза виникнення суїцидогенних конфліктів існує перш за все у дезінтегрованих, дисгармонійних та корпоративних родинах. Навпаки, до сімей, які блокують формування суїцидальних тенденцій відносяться інтегровані, гармонійні та альтруїстичні сім'ї [6, ст. 122].

Таким чином, в основі суїцидальної поведінки підлітків лежить велика кількість різноманітних причин та мотивів. Аналіз мотивів суїцидальної поведінки серед підлітків підводить до висновку, що даний життєвий період є „найсприятливішим” для здійснення самогубства. Мотивацією самогубств у підлітків є їх імпульсивність, емоційність, високе почуття справедливості,

малий досвід у вирішенні життєвих проблем, які в сучасному суспільстві дуже сильно тиснуть на підростаюче покоління.

Треба також зазначити, що проблема самогубства тісно пов'язана з проблемами у родині неповнолітнього, бо саме тут створюються установки та цінності особистості, моделюються її засоби адаптації до середовища та її особистісні позиції у ситуації конфлікту. Якщо дитина виховується не в благополучній родині, то частіше за все вона виступає джерелом суїцидогенних настроїв, благополучній сім'ї, найчастіше виступають як фактор, який протидіє реалізації потенційних суїцидальних тенденцій. Саме тому, при побудові профілактичної роботи, особливу увагу слід уділяти роботі з сім'єю підлітка, який виказує суїцидальні наміри. Саме визначення причин та розробка форм та методів профілактики суїциду серед підлітків та робота з близьким оточенням осіб які скоїли спробу самогубства стає напрямом та завданням подальшого нашого дослідження.

Література

1. **Вроно Е. М.** Диагностика суицидального поведения при различных вариантах депрессии у детей и подростков. / Е. М. Вроно // Научные и организационные проблемы суицидологии. – М: Изд. Моск. НИИ психиатрии МЗ РСФСР, 1983. – С.80 – 89.

2. **Жезлова Л. Я.** Сравнительно-возрастные аспекты суицидального поведения детей и подростков / Л. Я. Жезлов // Актуальные проблемы суицидологии. Тр. Моск. НИИ психиатрии. – Т. № 92. – М, 1981. – С. 124 – 133

3. **Ларичев В. П.** Психотерапевтическая помощь в практике суицидологии / В. П. Ларичев // Актуальные проблемы суицидологии. Труды Моск. НИИ психиатрии. – Т. № 92. – М. : Изд - во Моск. НИИ психиатрии, 1981. -С. 256 - 263.

4. **Моховиков А. Н.** Телефонное консультирование. / А. Н. Моховиков – К.: Academpress, 1994. – 192 с.

5. **Мишина Т. М.** Социально-психологическое исследование

родительских семей суицидентов / Т. М. Мишина, Т. В. Самохина // Социально-психологические исследования в психоневрологии. – Л.: ЛНИПИ им. В. Бехтерева, 1980. – Т. 103– С. 105 – 109.

6. **Постовалова Л. И.** Социально-психологические аспекты семейной диагностики суицидентов / Л. И Постовалова // Актуальные проблемы суицидологии. Труды Моск. НИИ психиатрии. – Т. № 92. – М. : Моск. НИИ психиатрии, 1981. С. 103 – 124.

7. **Тихоненко В. А.** Морально-этические аспекты суицида и вопросы реабилитации / В. А. Тихоненко// Проблемы профилактики и реабилитации в суицидологии: Сб. научн. тр. – М.: Моск. НИИ психиатрии МЗ РСФСР, 1984. – С. 47 – 62.

Kutova T. V.

Causes of Adolescent Suicide

The article deals with the causes and motivations of suicidal behavior among adolescents. The author underlines that the issue of suicide is complicated and urgent in society and education these days, and specifies the importance of adolescent suicide issue. The author analyzes the features and motives of adolescent suicide which are based on socio-psychological characteristics of this age. The main idea of the article is embodied in a statement that the motive of suicide is the key to understanding this act and, therefore, a way of adolescent suicide prevention.

The analysis of the causes and motivations of adolescent suicide is particularly challenging, because adolescence is the most difficult, the most controversial period, certain traits of personality make period of maturation suicidal. It is through emotionally immature psyche and self-centered demonstrations in situations of conflict among juveniles anti-suicidal motives like moral values, faith, compassion, affection do not work.

Analysis of the psychological and pedagogical literature, the study of practical experience of solving suicide problem among adolescents suggests that only by understanding the reasons and motives which cause a suicide, proper means of preventing suicide can be found. But unfortunately, at present many theoretical issues remain insufficiently worked out and compiled. The tendency of increasing the number of people committed a suicide, especially among youths, proves it.

Key words: adolescent, adolescent suicide, motives of suicidal behavior.

Відомості про автора

Кутова Тамара Володимирівна – аспірантка кафедри соціальної педагогіки ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”. Основні наукові інтереси зосереджені навколо проблематики профілактики девіантної поведінки серед підлітків.

Стаття надійшла до редакції 23.04.2014 р.

Прийнято до друку 30.05.2014 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.